

Elmira Şahtaxtinskayanın yaradıcılığında mənzərə janrı

Gülner Dadaşlı,

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının magistri

E-mail: gulnardadashli@mail.ru

Elmira Şahtaxtinskaya Azərbaycan incəsənətinin inkişafında böyük enerji və istedadla, fəal yaradıcılıq həvəsinə malik, prinsipial, mərd, əməksevər, xeyirxah, hər cür biganəliyə yad olan, həyatın mənasını yaradıcılıqda tapan bir rəssam, adalətsizlik və haqsızlığa dözə bilməyən bir şəxsiyyət idi (1, sah. 7).

Tanınmış rəssam 1930-cu ildə görkəmli kimyaçı alim, akademik Həbibulla Şahtaxtinskının ailəsində dünyaya göz açıb. O, kiçik yaşlarından incəsənətə, xüsusilə rəssamlığa meyl göstərüb. İlk ixtisas təhsilini əvvəlcə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumunda (1947–1950), daha sonra isə V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda (1950–1956) alıb.

E.Şahtaxtinskayanın uğurlu bədii yaradıcılıq fəaliyyəti həmişə yüksək qiymətləndirilib – 1957-ci ildə Azərbaycan Gəncləri Festivalının I dərəcəli medalı və laureat diplomu ilə təltif olunub, 1963-cü ildə Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi, 1977-ci ildə isə Xalq rəssamı fəxri adlarına layiq görülüb. Bir çox ölkələrdə yaradıcılıq ezamiyyətlərində olub; Moskva (1967, 1988), Kaunas (1967), Bakı (1967, 1989) və Naxçıvan (1979) şəhərlərində əsərlərindən ibarət fərdi sərgiləri keçirilib.

Görkəmli rəssam, əsasən, təsviri sənətin qrafika sahəsində fəaliyyət göstərüb. Maraqlı plakat və dəzgah rəsmlərinin, həmçinin akvarel və quş texnikasında işlənmiş silsilə bədii rəsm əsərlərinin müəllifidir. Onun sənət inciləri doğma vətəni ilə yanaşı, xarici ölkələrin də muzey, qalereya və şəxsi kolleksiyalarında saxlanılır.

Elmira xanım daha çox plakat və dəzgah rəsmlərinin müəllifi kimi şöhrət tapıb. Yetmişinci illərdə çəkdiyi "Azərbaycan qədim mədəniyyət diyarıdır" plakatları silsiləsində Azərbaycanın orta əsrlərdə yaşayıb-yaratmış elm və mədəniyyət xadimlərinin (Nəsirəddin Tusi, Məhsəti Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Əcəmi Naxçıvani, Sultan Məhəmməd və başqaları), 70–80-ci illərdə isə müasir sənətkarların (Üzeyir Hacıbəyli, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Səttar Bəhlulzadə, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov və başqaları) portretlərini yaradıb (3).

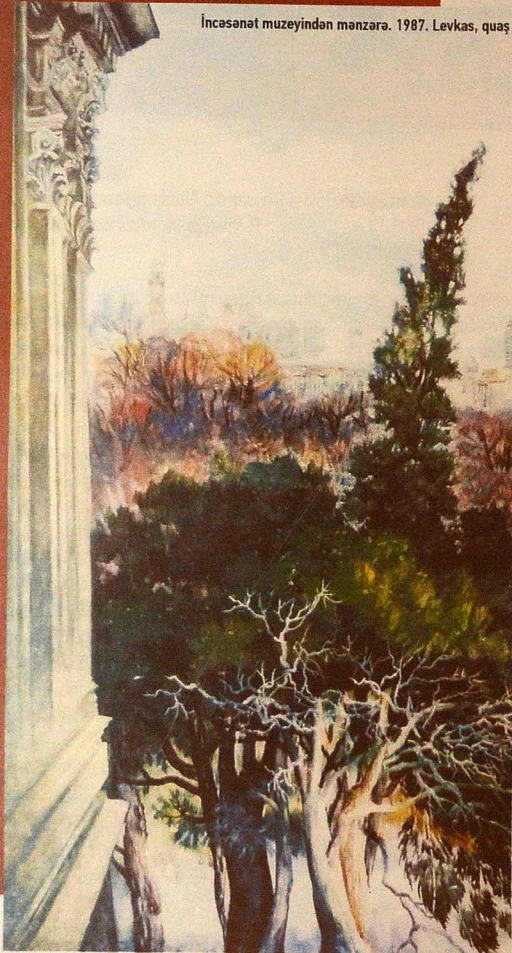
Müasir Azərbaycan plakatının inkişafında həlledici mövqe əsərləri ilə geniş

şöhrət qazanmış E. Şahtaxtinskaya məxsusdur. Aktual siyasi, beynəlxalq, istehsalat mövzularına həsr olunmuş "Festival – gənclik bayramıdır", "Vaxtından qabaq yerinə yetirmək!", "Üzüm toplayan qız", "İtkisiz baslayıram", "Azərbaycan – qədim mədəniyyət diyarıdır" silsilə plakatları rəng cəhətdən əlverişli, dekorativdir, bayram əhvali-ruhiyəsidədir, kəskin ayarı çağırış qüvvəsinə malikdir, obrazlı ümumiləşdirmənin, güclü qrafik formaların emosionallığı sayəsində inandırıcıdır (2, sah. 144).

Rəssam, demək olar ki, Azərbaycanın bütün bölgələrini qarış-qarış gəzib. Naxçıvan, Gəncə, Quba, Gədəbəy, Zaqatala, Şuşa və digər rayonların füsunkar təbiətinə həsr etdiyi tablolarında təbiətdə baş verən ani dəyişiklikləri, bənzərsiz təbiət gözəlliklərini və dolğun həyat lövhələrini ən incə detallarındakı təsvir etməyə çalışıb. Buna misal kimi "Gecə mənzərəsi" (1958), "Liman" (1960), "Göygöl" (1960), "Quba yaxınlığında mənzərə" (1963), "Qış mənzərəsi" (1963), "Qarlı dağlar" (1964), "Şuşa dağları" (1968), "Əsgəranda qala" (1970), "Dağ mənzərəsi" (1971), "Şəki yaxınlığında mənzərə" (1973) və digərlərini göstərmək mümkündür.

Elmira Şahtaxtinskaya tez-tez səfərlərə çıxır. Azərbaycanı, Sovet İttifaqını, Şünyanı gəzirdi. Qayıtdıqda Moskva-Şünyanı, Londonun, Praqanın, Stokholmun, Qara dəniz sahillərinin, bölgələrimizin ritmik

və lirik mənzərələrini möhkəm kompozisiyalı, incə koloritli təsirli əsərlərində təcəssüm etdirirdi. Coşğunluq, şənlik, yüksək ilham, təbiətin tərəvəti həmin mənzərələrə xas cəhətlərdəndir. Əsərlərinin içərisində qəmgin, sakit, lakin yüksək bədiiyyəti, gözəlliyi və həssas poetikliyi ilə adamı valeh edən mənzərələr də var. Burada daxili məkanı hiss olunan çoxlu hava, rəsmə alınan yerin mühiti, həyatı gözə çarpır.

Müəllif kompozisiyanı aydın və sadə qurur, ancaq zahirən belədir. Hər tablousunu yaratmadan əvvəl çoxsaylı eskizlər çəkməli olurdu. Onda "vərəq hissi", "ağ rəngə münasibət" son dərəcə inkişaf etmişdir ki, bu da rəssam üçün əsasdır. Kompozisiyanı kağızda dəqiq yerləşdirməyi, onun müəyyən bir yerində aydın və düzgün olaraq düşünmüş bədii taffakürü təcəssüm etdirməyi bacarırdı (1, səh. 22).

80-ci illərdə rəssam tez-tez mənzərə janrına müraciət edir. Ancaq bu, 60-cı illərin plener mənzərələri deyil. O, mövzuya bir

tədqiqatçı gözü ilə yanaşır, tarixçi, bəlkə də filosofdur, burada məqsəd dəyişikliyi, mənbələrə qayıdışı var. Çünki qəhrəmanı təbiət olan, tarixilik hiss edilən epik mənzərədir.

E.Şahtaxtinskaya qrafik rəsmlərin, akvarel və qaş texnikasında işləmiş çoxsaylı silsilə əsərlərinin müəllifidir. "Bakı" silsiləsinə (1958–1959) daxil olan əsərlərində rəssam Bakı şəhərinin görüntülərini, Xəzər dənizinin poetik biçimli panoramını, insanların diqqəti cəlb edən surətlərini həssas qəlbə və incə yaradıcı zövqüylə bədiləşdirə bilib. Həmin silsiləyə aid əsərlərə "Bakıda qış", "Dənizdən Bakının görünüşü", "Dəniz sahilində", "Nizami meydanı", "Azneft meydanı" və başqalarını qeyd etmək olar.

Qeyd etdiyimiz kimi, mənzərələri arasında paytaxtımıza həsr etdiyi əsərlər də var. "Bakı küçələrində" (kağız, qaş, 1959) adlı qrafik rəsminə Bakının özünəməxsus ab-havasını bədii dildə verib. Belə ki, günəşli Bakı günlərinin birində o dövrün nəqliyyat vasitələrinin çox olduğu və insanların sıxlıq təşkil etdiyi küçələrdən biri rəsm edilib. İctimai və yaşayış binaları lövhəyə xüsusi gözəllik qatır. Yol kənarında, yolu keçən vaxtda, kölgədə və günün altında təsvir edilən insanlar sanki həssas tələsirlər. Əsərdə uzaq perspektivdən Xəzər dənizi və onun sularında üzən gəmilər də təsvirlənib.

Akvarellə işlədiyi "Bakı, Dənizkənarı mənzərə" (kağız, akvarel, 1960) adlı tablosunda bir başqa gözəllik var. Bakı sakinlərinin istirahət yeri olan dənizkənarı bulvarın panoramik görüntüsü böyük ustalıqla işlənib. Həmçinin memarlıq baxımından möhtəşəm abidələrdən olan İsa bəy Hacinskiyin evi və Azadlıq meydanında ucalan Barokko üslublu tarixi memarlıq abidəsi – Hökumət evi də təsvir edilib. Tablonun sol küncündə yaşıl ağacların altında istirahət edən insan siluətləri də görünür.

"Bakı. Payız" (kağız, qaş, 1960) adlı əsərdə Elmira Şahtaxtinskaya payız fəslinin gözəlliyini şairanə dildə vəsf edib. Şəhərə payızın necə yaraşdığı ön planda çəkilmiş xəzən libaslı ağacların timsalında eyni şəkildə görə bilərik. Havada müşahidə olunan bu fəslə xas xəfif tutğunluq çox gözəl işlənib. Bu da təsadüfi deyil, çünki müəllif ömrü boyu mənzərə rəsmləri çəkib, həmin janra daim üstünlük verib. Hətta mənzərə onun üçün janr yox, təbii, təxirəsalınmaz nəfəs almaq və düşünmək kimi tələbat idi. Mənzərə rəsmlərinin hər yerdə çəkirdi – xarici səfərləri zamanı, Moskvadakı xəstəxana palatasının pəncərəsindən baxarkən, dəniz kənarındakı bağ evində, hətta qeyri-münasib şəraitdə, vaxtının çox az olduğu məqamlarda belə – karan-daş və bloknotu çantasına hər zaman birinci qoyardı.

Hənsi texnikada işləməsindən asılı olmayaraq mənzərələri hər zaman məftunedici, həyəcanlandırıcı, təsvir edilən anıların impressionistsayağı tərənnümçüsü idi. Eyni zamanda onlarda dünyaya nadir məhəbbət hissi aşlanı, sanki hənsisə daxil olan məkanı hiss olunan bol hava, rəsmə alınan yerin mühiti, həyatı gözə çarpır (1, səh. 22).

"Bakı limanında mənzərə" (kağız, akvarel, 1959) əsərindəki istər rənglərin əhəngdarlığı, istər dənizlə evlərin kompozisiya baxımından vəhdət təşkil etməsi rəssamın ustalıqından xəbər verir. Limana yaxınlaşan gəminin göyərtəsində insan siluətləri nəzərə çarpır.

Elmira Şahtaxtinskayanın qrafika və ya yağlı boya ilə yaratdığı əsərlərdə Bakının hər hansı fəsilə, günün istənilən vaxtında təsvirini görə bilərik. Paytaxtın mənzərələrini çəkmək, onu öz əsərlərində

rəngli boyalarla canlandırmaq rəssam üçün adi hal idi desək, yanlışdır. O hər şeydə gözəllik axtarır və çalışır ki, bu gözəlliyi tamaşaçılara da sevdire bilsin.

"Qarlı Bakının mənzərəsi"ni (kağız, akvarel, 1960) buna misal göstərə bilərik. Ümumiyyətlə, qış fəslinə, qarlı təbiət səhnələrinin təsvirinə rəssamlarımızın əsərlərində nadir hallarda rast gəlinir. Elmira xanımın yaradıcılığı bu baxımdan da tədqirəlayıqdır. Kompozisiyanın mərkəzində yarpaqları tökülmüş ağacların ətrafında təsvir edilən həmişəyaşıl şam ağacı əsərə istilik gətirir. Qardan sonra çıxan günəşin şüaları ağ dona bürünmüş Bakının soyuq havasını sanki ilq hava ilə əvəzləyir. Əsərə baxan tamaşaçı ilk baxışdan bunu hiss edə bilər.

"Gecə mənzərəsi" (kağız, qaş, 1958) adlı lövhədə sutkanın qarlılığına baxmayaraq, küçə lampalarının közəran işıqları görüntünü olduqca baxımlı edir. Əsərdə rəng tonallığı müşahidə olunur.

"Gənclər meydanı Bakı'da" (kağız, akvarel, 1959) isə memarlıq baxımından qədim və yeni şəhərin kəsişdiyi küçə təsvir edilib. Tablonun sağ küncündə dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin heykəli öz əzəmətli görünüşü ilə az qala evlərin hündürülüynü ötüb-keçir. Həmçinin qədim içərişəhərin əsas girişlərdən biri Qoşa qala qapısı və Konstitusiyə Məhkəməsinin binası da verilib. Əsər rəng baxımından olduqca zəngindir.

E.Şahtaxtinskayanın levkas texnikasında işlədiyi "İncəsənət muzeyindən mənzərə" (levkas, qaş, 1987) muzeydən Bakının üzü içərişəhərə doğru panoramını əks etdirir. Əsərin sol tərəfində eklektika üslublu muzeyin naxışları xırda detallarına qədər nəfis işlənib. Qız qalası, içərişəhərdə yerləşən məscidin minarəsi, yaşayış evləri uzaq perspektivdən təsvir edilib.

XX əsrin ortalarından etibarən rəssamlarımız tez-tez xarici ölkələrdə yaradıcılıq ezamiyyətlərində olur və təəssüratlarını, yadda qalan hadisələri, getdikləri şəhərləri kətan üzərinə köçürürdülər. Xaricdəki ziddiyyətli həyata, insanlara, onların yaşama tərzinə hər bir rəssamın fərqli yanaşması vardı. Şəhər mövzusunə müraciətlə

məşhur memarlıq abidələrini, tanınmış küçə və meydanları, sahilləri və körpüləri rəsm etmək bəlkə də əksər fırça ustalarının sevimli mövzusu idi. Elmira Şahtaxtinskayanın da yaradıcılığında xarici ölkələrə ithafat xüsusi əhəmiyyət daşıyır. O, yaradıcılıq ezamiyyətlərində bədii axtarışlarını daha da təkmilləşdirmiş və kolorit həllinin mükəmməlliyi, dəqiq qrafik işlənmə xüsusiyyətləri ilə seçilən əsərlər yaratmışdır. "Nesebr" (1963), "Sozopol" (1963), "Stokholm" (1965) adlı əsərləri sadalananlara misal ola bilər. "Sozopol"un (kağız, akvarel, 1963) panoramını elə ustalıqla çəkib ki, tamaşaçı sanki özünü bu şəhərdə hiss edir. Əsərin kolorit həlli müasir qrafikanın bədii-texniki imkanlarından ustalıqla yararlanmaqla gerçəkləşdirilib. Damları qırmızı kirəmitlə örtülmüş və yaşıl ağacların arasında təsvir edilmiş evlər baxımlılığı daha da artırır.

E.Şahtaxtinskaya fırçası elə bir ab-hava yaradır ki, əsərlərinə tamaşaçı dənə-dənə baxmaq istəyir. Akvarellə işlədiyi "Nesebr" (kağız, akvarel, 1963) tablosunda Bolqarıstanın Qara dəniz sahilində yerləşən qədim şəhərlərdən biri təsvir edilib. Əsər rəng baxımından olduqca zəngindir. 1965-ci ildə işlədiyi "Küçə. Praqa" (kağız, qaş) adlı əsəri də diqqəti çəkir. Qarlı havanın müşayiətində Praqanın qədim körpülərindən biri olan Karlöv canlandırılıb. Müəllif körpünün üzərində yerləşən qalanın möhtəşəmliyini, əzəmətini yaxın perspektivdən rəsm edib. "Stokholm" (kağız, qaş, 1965) mənzərəsi isə öz rəngarəng aurası ilə insanı sehləyir. Belə ki, arxa fonda möhtəşəm memarlıq abidəsi, körpünün üstündə hərəkət edən və aşağıda düzölmüş avtomobillər rəng baxımından bir-biri ilə kontrast yaradır.

Elmira Şahtaxtinskayanın əsərlərinə baxan tamaşaçı dərindən, əksinə, xoş təəssurat bağışlayan sehlri aləmə səyahət edir. Biz rəssamın yaradıcılıq aləminə ümumi nəzər yetirərkən bu qənaətə gəlirik ki, o, daim yaradıcılıq axtarışlarında olmuş, mürəkkəb eksperimentlər nəticəsində fəaliyyətinin təkmilləşdirməyə çalışmış və özündən sonra zəngin bədii yaradıcılıq irsi qoyub getmişdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Elmira Şahtaxtinskaya [İzomaterial] /mətn, G. Qacar. Bakı: XXI Yeni Nəşrlər Evi, 2001.
2. "Azərbaycan incəsənəti". Rəsim Əfəndi. Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
3. https://az.wikipedia.org/wiki/Elmira_Şahtaxtinskaya

Резюме

В статье выполнен анализ графических работ "На улицах Баку", "Баку. Осень", "Картина в Баку", "Ночной", "Площадь молодежи Баку", "Несебр", "В Стокгольме", художника, автора многих плакатов и станковых картин, а также акварелей и рисунков Эльмиры Шахтахтинской. Также дана короткая информация о творчестве художницы.

Ключевые слова: Эльмира Шахтахтинская, художник, графика, акварель, Азербайджан, Баку, тема города.

Summary

The works such as "On the streets of Baku", "Baku. The fall", "The youth square in Baku", "The picture in the port of Baku", "Night view", "Nesebr", "Stockholm" graphic works of Elmira Shahtakhtinskaya, author of many posters and easel paintings and watercolors and drawings were analyzed in this article. Additionally, there was described the short information about author's creativity.

Key words: Elmira Shahtakhtinskaya, artist, graphics, watercolors, Azerbaijan, Baku, the theme of the city.